

Kelâm Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı Bağlamında Gelenek ve Tecdit Açısından Kelâm İlminin Durumu

Dr. Hatice K. ARPAGUŞ*

Bu yıl dokuzuncusu düzenlenen Kelâm Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı Elazığ'da Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Tesisleri'nde 13-15 Eylül 2004'te gerçekleştirildi. Toplantı üniversite rektörü Prof. Dr. M. Hamdi Muz ve fakülte dekanı sayın Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ün katılımıyla daha da anlamlı hale geldi. Sayın dekan sosyal bilimlerde pratik sonuçların hemen elde edilmesinin mümkün olmadığını ifade etti ve bu tür faaliyetlerin birikim oluşturacağına işarette bulunarak bunların sayılarının arttırılması, hattâ uluslar arası olmasının gereği üzerinde durdu. Toplantı gelenekselleştiği üzere iki bölümden oluştu. Birinci bölümde eğitim ve öğretim meseleleri müzakere edilirken ikinci bölümde de "Kelâm İlminin Yeniden İnşasında Gelenegin Rolü" konulu sempozyum yer aldı.

Eğitim-öğretim meseleleri Prof. Dr. Bekir Topaloğlu başkanlığında yürütüldü, bu bölümde lisans ve lisans üstü eğitimin durumu, web sayfası ile Kelâm Araştırmaları Dergisi'nin meseleleri gibi konular üzerinde duruldu. Tartışmanın en yoğun olduğu bölüm lisans programları ve eğitim-öğretimin kalitesi konusunda oldu. Bu tartışmalardan çıkan sonuçlara göre lisanstaki problemlerin başında öğrenci kontenjanları ve şu andaki mevcut programların durumu gelmektedir. Birkaç yıldır devam eden kontenjan meselesi bu yıl da devam ederek çözüm beklemiş, ancak umut verici herhangi bir değişim söz konusu olmamıştır. Neticede fakülteler bir öğretim elemanına iki-üç öğrenci, hattâ bazı yerlerde iki-üç hocaya bir öğrenci düşer duruma gelmiştir.

Programlara gelince bu husus da aslında ilâhiyat, öğretmenlik ve tezsiz yüksek lisans olmak üzere üç ana başlık altında incelenmesi gereken bir meseledir. Ancak şu anda uygulamada olan mevcut programın fakültelere sorulmadan hazırlanmış olması büyük problemleri bünyesinde barındırmaktadır. Şu anda da aynı yanlıştın tekrar devam etme durumu söz konusudur. Programların yenilenmesi ihtimali bulunmakla birlikte uygulama konumunda olan ilâhiyat fakültele-

---

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

rine bu konunun sorulmadığı ve onların teklif ve düşüncelerine başvurulmadığı gündeme getirilmiştir. Aslında bu meselelerin Yüksek Öğretim Kurumu'yla alâkalı olduğu belirtilerek toplantı sırasında çözümleninin fizikî açıdan zaten mümkün olmayacağı ifade edilmiş ve sadece bu rahatsızlığın gündeme getirilmesi amacıyla üzerinde durulmuştur. Şu andaki mevcut programların durumuna bakılınca oldukça yetersiz olduğu ilk anda göze çarpmaktadır. Meselâ Arapça ve Temel İslâmî Bilimler'deki derslerin oldukça sınırlı sayıda olması sıkıntı veren hususların başında gelmektedir. Bu konudaki eksiklik ve yetersizliğin üzerine iyi bir ilâhiyat tahsilinden bahsetmek mümkün değildir. Bunların başında da İslâmî ilimler için vazgeçilmez konumunda olan Arapça hazırlık sınıflarının kaldırılması meselesi gelmektedir. Ana kaynaklardan faydalanamayan öğrencinin dînî ilimlerdeki yeterliliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Buna paralel olarak başka bir mesele de öğretmenlik bölümünde göze çarpmaktadır. Onların da dînî alt yapı oluşturabilecek ders adetleri oldukça sınırlı düzeyde bulunmaktadır. Bu durumun tesbitinden hareketle her ne kadar Kelâm Anabilim Dalı öğretim elemanlarına sorulma ihtimali bulunmasa da değişik fakültelerden seçilen temsilcilerden kurulacak bir komisyonun ders programları üzerinde çalışmasına karar verilmiştir. Söz konusu komisyon derslerin nasıl olması konusunda çalışma ve müzakereler yaptıktan sonra bu meselede bazı kararlar almayı planlamaktadır. Bundan başka tezsiz yüksek lisans yapmak üzere öğrencilerin Ankara'ya toplanmaları da öğrencilere eziyet ve sıkıntı yaratırken öteki fakülteler de güvensizlik ortamı ortaya çıkarmaktadır. Bundan başka Ankara'da çok sınırlı imkanların bulunması, öğrencilerin mezuniyetin ardından kontenjanla alınmaları gibi hususlar bu uygulamanın kendi içinde yetersizlik ve tutarsızlıklar içerdiğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı mezuniyetin ardından öğrencilerin Ankara'da toplanmasının, uygulama açısından faydalı sonuçlar doğurmadığı ortaya çıktığından yeni dönemde bu hususun diğer fakültelerle birlikte masaya yatırılıp aksaklıkların düzeltilmesi veya ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Lisans üstü eğitime gelince, öğrencilerin geçmiş yıllara nazaran daha yetersiz oldukları katılımcı fakültelerin büyük çoğunluğu tarafından ifade edildi. Şüphesiz bu durumun lisans eğitiminin ilâhiyat alt yapısı oluşturma niteliğini kaybetmeye başlamasından kaynaklandığı da genellikle ileri sürülen bir mesele olmuştur. Bu duruma çözüm oluşturmak üzere lisans üstündeki öğrencilere meslekî Arapça adı altında takviye derslerin verilme önerisi getirilmiştir. Bundan başka kelâm diğer disiplinlerle diyalogu bulunan bir ana bilim dalı olduğundan felsefe, tasavvuf, dinler tarihi, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerle bilgi alışverişine devam etmesi zarureti bulunmaktadır. Bu durumun öğrencilere de yansması, dolayısıyla eğitim-öğretim sürecinde gereken ders takviyesi veya okumalarının yapılması gerekmektedir.

Faaliyetlerine devam eden web sayfası ve Kelâm Araştırmaları Dergisi'nin durumu ve sorunları da gündeme getirilmiştir. Sayfanın daha işler duruma gelmesi için yeni girişimler üzerinde durulmuştur. Nitekim bu hususun bir yansıması olarak tartışma platformu açılmasına işaret edilmiş ve uygulamasına da bugünlerde başlanmıştır. Gelecek yıl onuncusu düzenlenecek olan toplantının mekanı Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak belirlenirken tartışma konusu olarak da "Tanrı Tasavvurları ve Yansımaları" konusu oylamayla kabul edilmiştir. Bu yıl ortaya çıkan aksaklıklar neticesinde gelecek yılki sempozyumun yalnızca ev sahibi fakülte tarafından değil de fakültelerden oluşacak bir komisyonla birlikte çalışılarak organize edilmesine karar verilmiş ve konuyla ilgili bir komisyon seçilmiştir.

İki gün devam eden "Kelâm İlminin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri" isimli sempozyumda ise daha çok gelenek, din ve tecdit meseleleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak bu husus aslında günümüz için yeni bir mesele olmayıp temeli XIX. yüzyıla, hattâ daha öncesine kadar gitmektedir. Özellikle bu yüzyıla tekabül eden çalışmalara Yeni İlm-i Kelâm dönemi ismi verilmiş, kelâm ilminin mesâili değişmese de mesâiline cevap veren vesâilde yapılabilecek değişimler üzerine yoğunlaşmış ve konuyla ilgili örnek telif eser çalışmalarına gidilmiştir. Nitekim XIX. yüzyıla gelindiğinde İslâm dünyasının hemen her bölgesindeki ulemânın öncelikli meselesinin İslâmî ilimlerin yenilenmesi olduğu görülmüştür. Bunun Osmanlı coğrafyasına yansıması da söz konusudur ve dönemin kelâmcıları arasında yer alan İzmirli İsmail Hakkı, Abdüllatif Harputî ve Filibeli Ahmed Hilmi'nin bu konuyla ilgili tesbitleri ve çözüm önerileri olmuştur. Meselâ Abdüllatif Harputî söz konusu durumla ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: "Dârü'l-Fünûn'da kelâm ilmini tedarik etmekle görevlendirildiğimde itikadî esasları kapsayan, inatçı bid'atçıları reddeden ve çağdaş dinsizlere karşı koyan bir eser arayışına girdim. Ancak önceki Ehl-i sünnet kelâmcılarına ait böyle bir esere rastlamadım. Zira onların eserleri kendi dönemlerinde ortaya çıkan sapkın İslâmî fırkaların bid'atlarını ve Yunan kökenli eski filozofların görüşlerini reddetmekle sınırlıydı. Bu kitaplarda, asrımızda ortaya çıkan birçok bid'atı ve dini korumak için kesinlikle ortadan kaldırılması gereken modern duyumcu felsefenin sapkınlıklarını reddetmeye yönelik bir şey bulunmamaktaydı. Çünkü kelâm ilmi, duruma ve konuma göre tedvin edilmesi gereken bir ilim dalıdır."¹ Yine dönemin dergileri arasında yer alan *Sebilürreşâd* ve *Sırât-ı Müstakîm*'de de bu konuların tartışıldığı görülmektedir. Bu tartışmalar sırasında da kelâmla ilgili görüşlerin 500-600 sene önce kendi dönemlerinin şartlarına uygun olacak şekilde telif edildiği, müteahhirin kelâm eserlerinin de büyük oranda XIX. yüzyıla kadar gelmekle birlikte gündeme hitap edemediği noktasında yoğunlaştığı ifade edilmiş-

¹ Harputî, *Tenkîhu'l-kelem*, İstanbul 1330, s. 4-5.

tir. Bundan ötürü yeni dönemde geçerli olacak metodun Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu dönemde yaptığı uygulamaya paralel olabileceği üzerinde durulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in metoduna gelince onun uygulaması da kendinden önceki kitaplardan bazısının ahkâmını aynen, bazısının değiştirerek tasdik etmesi, kıymeti kalmayanı feshetmesi şeklindedir.² Nitekim Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı sayın Doç. Dr. Fikret Karaman da "Yeni Kelâm İlmi Düşüncesinin İnşâsı ve Abdüllatif Harputî'nin Yeri" isimli tebliğiyle özelde yeni ilm-i kelâm dönemi temsilcisi ve sempozyumun yapıldığı yerde yetişmiş olan Harputî'nin yeni ilm-i kelâm dönemine katkısı üzerinde durmuş, böylece yeni ilm-i kelâm döneminin durumunu müzakereye açmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde kelâm ilmindeki yenileşmeyle ilgili tartışmalar ve üretilen düşüncelere paralel eserler telif edilmesine rağmen I. Dünya Savaşı sonrasında İslâm dünyasının parçalanması ve içine düştüğü hazin durum bu tür çalışmaların devamını engellemiştir. Bundan dolayı Cumhuriyet öncesinin durumu -katkısı göz önünde bulundurulduğunda- kendiliğinden önem kazanmaktadır.

Sempozyumda ele alınıp müzakere edilen konular sırasıyla şu başlıklardan oluşmaktadır: "Kelâm İlmi, Gelenek ve Tecdit"; "Klasik Kelâm Ekollerinin Yöntemleri, Çıkmazları ve Yeni Çıkış Yolları Üzerine Bir Deneme"; "Kelâm İlminin Yeniden İnşasında Geleneğin Moderne Dönüşümü"; "Kelâm İlminin Yeniden İnşası" Sözünün Anlamı ve İçeriği Üzerine"; "Mütekaddimîn Selefiyye ve Düşünce Yapısı"; "Yeni Kelâm İlmi Düşüncesinin İnşası ve Abdüllatif Harputî'nin Yeri"; "Kelâm İlminin Yeniden İnşasında Hadisin Rolü"; "Geleneksel Kelâm Sürecinde Sünnet-İtikad İlişkisi"; "Mutezile'de Akıl Anlayışı"; "Kelâm İlminde Akıl ve Naklin Etkinliği Problemi".

Aslında yenilenme modern dönemlere ait bir mesele değildir. Her dönemin kendi içinde yenilik ve anlam arayışları olmuştur. Nitekim İslâm düşünce tarihine bakıldığında kuruluş, gelişme, hattâ durgunlaşma ve kriz dönemlerinin her birinde metod ve yenilik arayışları içinde oldukları görülmektedir. Meselâ Râzî dönemine gidildiğinde onun Bakillânî'nin kelâmıyla iktifâ etmeyip kendi sistemini kurduğu görülür.³ Nitekim bu gelişme ve değişme neticesinde kelâm ilminin mütekaddimîn dönemi olduğu gibi müteahhirîn ve yeni ilm-i kelâm gibi dönemleri söz konusu olmuştur. Netice itibarıyla insanın bulunduğu yerde değişimden bahsetmek kaçınılmazdır. Konuyla ilgili olarak Erol Güngör de "Dinin esası değişmez, onun esasını teşkil eden kaynaklar, insanların özel yorumlarından

² Geniş bilgi için bk. Ahmed Nazif, "Yeni İlmi Kelâm'a Lüzum Var mı, Yok mu?" *Sebilürreşâd*, XXII/561-2, s. 119; İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelâm*, İstanbul 1339-1341, s. 90; a.m.f., *Muhassalü'l-kelâm ve'l-felsefe*, İstanbul 1336, s. 13; Muhammed Sâdık, "Açık Mektup", *Sırât-ı Müstakîm*, VII/167, s. 165.

³ Bu konudaki benzer kıyaslamayla ilgili olarak bk. İzmirli İsmail Hakkı, *Muhassalü'l-kelâm ve'l-hikme*, İstanbul 1336, s. 13.

müstakil olarak hiçbir değişmeye uğramaksızın durur. Din değişmediği halde insanların onunla ilgili anlayışları değişiyorsa o zaman bu değişimin sebeplerini dinde ve insanlarda değil fakat onların dışında birtakım kaynaklarda aramamız lazımdır. Başka bir ifade ile söylersek insanları değiştiren her devrin insanına başka türlü tesir eden dolayısıyla insanların şahıslarına değil onların zamanlarına bağlı bulunan bir takım âmillerden bahsetmemiz doğru olur.”⁴ Ancak bu şekildeki değişimlerden kriz dönemlerine tekabül edenleri en zor olanıdır. Kriz ve çöküş dönemi insanını kapsayan karamsarlık onun içinde bulunduğu çevresini, yani yaşadığı zamanı, geçmişini ve geleceğini kötü görmesine sebebiyet verir. Bundan ötürü bu zamanlardaki arayışların yeniden yapılanma, yeni anlam arayışları gibi terimlerle ifadelendirildiği görülmektedir. Nitekim XIX. yüzyıldaki yeni ilm-i kelâm hareketinin gelişim seyri incelendiğinde isimlendirmede bunun yansıması müşâhede edildiği gibi, kendilerine intikal eden geleneği değerlendirmede de bu anlamdaki yansıma görülmektedir. Bundan başka gelişim döneminde yeni metot ihdas etme ve geliştirmeler, çok önemli addedilmez ve üzerinde büyük tartışma ve kaosa sebep vermezken kriz döneminde bu hususlar daha da zordur. Bundan ötürü bu gibi zamanlarda gelenek ve yenilenme yenilik gibi kavramlar ve yöntemleri oldukça önemli bir husustur.

Bu öncüllerden hareketle yeni ilm-i kelâm dönemi hareketinin niteliğini inceleyerek şu sonuçlara varmak mümkündür: Bu dönemdeki metot arayışları sırasında kelâmın klasik amacını gerçekleştirme hedefinin yine gündemde olduğu görülmektedir. Bu da insanları zararlı fikirlere bertaraf etmek suretiyle inançların sahit inanç, ahlâk ve akideye ulaşmalarını temin etmektir. Bu yapılırken de modern Batı felsefesi çok iyi bilinmeliydi. Onlar bu zaviyeden hareket edip ona baktıklarında geleneğin şerh ve haşiyecilikle kendilerine geldiğini ve geçmişin tekrarından başka bir şey olmadığını ifade ettiler. Ancak bu söylemleri onların başlattıkları yenilik hareketlerinde geleneği model olarak almalarını engellemiştir. Geleneği geçmişin salt tekrarından ibaret görmek, onun artık fonksiyonunu tamamlayıp bitirdiği anlamına gelir. Buna paralel bir anlayış, onların sonuca ulaşmasına engel olmuştur. Ancak bugün biz bu hareketi değerlendirirken inkıtaa uğrayıp yaşama şansı bulamaması durumunu da göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Yani söz konusu çalışmalar I. Dünya Savaşıyla kesintiye uğramasaydı, başlangıçta öne sürülen öncüllerdeki sorunlu durumlar zaman içinde daha farklı algılanma şansına sahip olabilirlerdi. Meselâ Harputî veya İzmirli İsmail Hakkı'nın öğrencileri hocalarının başlattıkları hareketi daha farklı bir düzeye eriştirebilirlerdi. Yine bugün Cumhuriyet Dönemi kelamcılarında yer alan Prof. Dr. Hüseyin Atay ile Prof. Dr. Bekir Topaloğlu yeni ilm-i kelâm dönemi temsilcilerinin öğrencileri olmuş olsalardı bugün kelâm ilminin tartışma konuları

⁴ Erol Güngör, *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul 1993, s. 35

farklı düzlemde olabilir. XIX. yüzyıla kadar ulaşan geleneğe bakıldığında ise şerh ve haşiyeciliğin olduğu doğrudur. Ancak şerh ve haşiyeler şeklinde telif edilen eserler incelendiğinde bunların amaçlarının yalnızca geçmişin tekrarını hedeflediklerini söylemek mümkün değildir. Nitekim ana kaynak ile şerh veya haşiyeler karşılaştırıldığında ilk eserde ortaya konan hedef ve amaçların çok farklı düzlemlere çekildiği görülmektedir ki bu da onların geçmişi tekrarlamak değil de dönemlerinin rağbet gören telif türünü gerçekleştirdikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Aslında Osmanlı'nın hızlıca toprak kaybetmesi, içte ve dışta istikrarın bozulması ve bütün bu karmaşık durum karşısında Batı'nın hızla ilerlemesi İslâm dünyasında kendine güvenin kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Toplumdaki bozulmanın dinden kaynaklandığı sosyolojik realitesi bu dönemde de geçerli olup dinin yetersiz veya yanlış algılandığı teması hakim olmuştur. Bu hâkim görüşten nasibini alan kelâm da kendisine kadar ulaşan geleneği yetersiz ve geçmişin tekrarı olarak nitelendirmiştir. Aslında Fahreddin er-Râzî'nin eserleri veya müteahhirin dönemindeki şerh ve haşiyeler incelendiğinde kendi şartlarında muazzam bir düşünce ürünü ve zihinsel faaliyetin zirvesine ulaşmış metinler oldukları görülmektedir. Şerh ve haşiyeler metinleri de mütekaddimîn dönemin eserleri gibi orijinal niteliklere sahip olmasa da fikir ve düşüncenin derinlik kazanmasına büyük katkıları bulunan eserler arasında yer almaktadır. İşte yeni ilm-i kelâm döneminin metot ve muhteva açısından başlattığı bu hareketin düşünce sisteminde bazı sorunların olması ve fizikî olarak bize intikal etmemesi onun gelenekleşmesini engellemiştir. Cumhuriyetle birlikte yeni dönemde ilmin yeniden ihdas edilmesinde farklı durumlar söz konusu olduğundan bu hareketin kaldığı yerden devam etmesi söz konusu olmamıştır. Hattâ daha da kötüsü bugün hâlâ bu meseleler muvâcehesinde tartışılmaya devam edildiği görülmektedir.

Bu zeminde ele alınan meseleler içinde gelenek, din ve yenilenmenin oldukça önemli yer işgal ettiği görülmüştür. Nitekim bunların yapılarından hareketle teorik olarak mümkün olup olmama meselesi Prof. Dr. Nadim Macit tarafından "Kelâm İlmi, Gelenek ve Tecdit" isimli tebliğiyle gündeme getirildi. Sayın Macit'e göre dini anlamak için din ile kastedilene ve tedeyyünü vuzûha kavuşturmak gerekmektedir. Burada dinin vahiy ve kutsal olan alana tekabül ettiği, tedeyyünün ise dinin nesnelleşmiş ve müşahhas hale gelmiş yönünü oluşturduğunu özetle ifade etmek gerekmektedir. Gelenek bize aktarılan şeylerin genel adı olmakla birlikte din söz konusu olunca geleneğin dinin nesnelleşmiş halini oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle pratik olarak din hayata yansımış hali bir gelenek olduğu gibi, metin olarak da dinin değişik zamanlarda dönemin uleması tarafından anlaşılabilir ve kaleme alınan yönü de geleneği meydana getirmektedir. Bunlardan birincisi din sosyolojisi veya fıkıhın alanına girerken ikincisi de bir çok disipline kaynaklık eden dînî metinleri ortaya koymaktadır. Bütün bu noktalardan hareket edildiğinde dinin geleneğe etkisi bulunmakla ve

aralarında yakın bir ilişki olmakla birlikte gelenek, dinin vasflarını hâiz değildir ve dinin değişmez vasfı olan kutsal niteliğine sahip olması ise hiç mümkün değildir. Buradan hareketle geleneğin en bariz özelliğinin tamamen insânî alana tekabül ettiğini söylemek gerekmektedir. Ancak R. Guenon, Schuon, S. Hüseyin Nasr, Martin Lings gibi isimlerle temsil edilen geleneksel ekol, geleneğe daha farklı bir anlam vermişlerdir. Gelenek kelimesinin geçmişten bize aktarılan her şey olmasını hatırlarsak bunun altına örf ve âdet başta olmak üzere yaşama dair tüm unsurların girmesi gayet tabiidir. Ancak tradisyonel ekol geleneğin örf ve âdet anlamına gelmeyeceği üzerinde durduktan sonra, bu şekildeki kullanımın gelenekten sapma olduğunu dile getirmişlerdir. Yine “felsefî gelenek”, “ilmî gelenek” ve “siyasî gelenek” şeklindeki ifadelerin de, insânî unsur taşımalarından ötürü kullanımı mümkün görülmemiştir. Bunun yerine gelenek, tamamıyla insan üstü alana ait bir unsur içerdiği zaman gerçek vasfını hâiz olmaktadır.⁵ Böylece bu hareket gelenekle tüm dinleri ve batınî hareketleri kapsamı içine almaktadırlar. Hattâ Guenon geleneği, dini de içine alabilecek bir üst kademe olarak görmektedir. Ona göre din, geleneğin bir alt formu niteliğindedir. Yine aynı metot çerçevesinde hareket edildiğinde İslâm, Doğu ile Batı arasında köprü vazifesi gören ve Batı’ya benzeyen yanları bulunmasından ötürü tam anlamıyla Doğu’yu temsil eden Hind dininden aşağıda bulunduğu kabul edilmiştir.⁶ Takipçileri arasında bulunan Nasr ise geleneği, hem vahiy yoluyla insana bildirilen kutsal olanı, hem de insanlık tarihinde bu kutsal mesajın açılması ve kendini göstermesi olarak tanımlamaktadır.⁷ Schuon’a göre ise dinin ilk aşaması gelenek adını almadığı halde, dinin ilk tâbilerinin ardından iki ya da üç nesil geçince gelenekleşme başlamaktadır.⁸ Bir şeyin gelenek adını alması için aktarmanın gerçekleşmesi ve bunun en az üç kuşaklık bir ömrünün bulunması gerekmektedir. Ancak bu ekolün ortaya koyduğu bu anlayışın gelenek olmasında hiçbir mahzur olmakla birlikte geleneğe kutsal anlamı yüklemeleri ve modernizmin öncülerine göre kendilerini konumlandırmaları problem yaratmaktadır. Hattâ bu haliyle modernizmin mukabili olarak onun gördüğü işlevden çok farklı fonksiyonu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan başka bugün için geleneksel-modernist şeklindeki ayrıma bakıldığında bunların felsefî dayanaktan yoksun oldukları görülmektedir. Çünkü gelenekselcilik modernizm ile ortaya çıkmış bir

⁵ Rene Guenon, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri* (trc. Mahmut Kanık), İstanbul 1990, s. 250-251.

⁶ Rene Guenon, *Doğu Düşüncesi* (trc. L. Fevzi Topaçoğlu), İstanbul 1997, s. 74-75;78-79.

⁷ Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam* (trc. Savaş Şafak Barkçin-Hüsamettin Arslan), İstanbul 1989, s. 15.

⁸ “Religio” insanı göğe bağlayan (religiat) ve onun bütün varlığını kuşatan şeydir. “Traditio” ise daha zahirî ve bazen parçalı bir hakikatle alakalı olup ayrıca dışa dönük bir zihniyete sahiptir. (Geniş bilgi için bk Frithjof Schuon, , *Light on The Ancient Worlds*, (2. baskı), World Wisdom Books 1984, s. 144 [dipnot]).

terimdir ve bizim kültür ve dînî tarihimizde temelleri olan bir husus değildir. Temel hedefi de ötekine göre varolmaktadır. Karşıtlığa konumlanmış bir fenomen de kendisini karşısında olanla belirler ve anlamını oradan alır.⁹ Nitekim bu konuyla ilgili görüşlerini Sayın Macit'in tebliğinden şu şekilde izlemek mümkündür: Ülkemizde gelenek ve modernlik felsefi dayanaklarından boşaltılarak karmaşık düzeyde ele alınmaktadır. Yolların çatallandığı noktaya uzanıldığında gerçekte, çatışma ve sürtüşme yaşanmış olsa da söz konusu iki fenomenin birbirlerine eklemlenen ortak formlara sahip olduğu görülecektir. Yani gelenek ve gelenekçi olarak tanımlanan fenomenlerle modern ve modernist şeklinde tanımlanan fenomenler aynı durumun parçasıdır. Aynı durum tarafından üretilmişlerdir. Geleneğin modern bir zeminde savulması, modern bir içeriğe, yönetime sahip olduğunun en somut kanıtıdır. Geleneğin kendini savunması, benlik bilincine varması, kendisine öteki oluşturması anlamına gelir. Sonuçta öteki biz, biz öteki oluruz. Çünkü aynı durumun parçalarıyız.

Gelenek ötekine göre kendisini tanımlamaya başladığında formunu korusa da içeriğini modern olarak doldurması kaçınılmazdır. Bugün kendilerini gelenekçi diye tanımlayan insanların İslâm'a dair yaptıkları yorumlar ve ilmî metinler çözümlendiğinde kavramsal düzenden tutun felsefi örüntülere ve bunların işleniş biçimine kadar bizzat çağı yansıttığı görülecektir. Hattâ form itibarıyla geleneksel görüntü içinde olanların zihnen daha modernist olduğunu göstermek bile mümkündür.¹⁰ Bu verilerden hareketle din, gelenek ve tecdit kavramlarını tekrar ele aldığımızda aralarındaki bağlantıyı da sayın Macit'in dilinden şu şekilde aktarmak mümkündür: "Tecdit tarihin akışını, sürekliliğini anlatan, bir anlamda yaşamın kendisini ve geleceğe yönelişini, şimdide varolmayı anlatan bir kavramdır. Gelenek, yaşanılan, yani tarih. Din insan hayatına yorumla girdiğinden, gelenek dinin yaşanmış şekli, yani tarihi; tecdit ise münzel dinin tarihin akışındaki dilidir. Öyleyse gelenek tecdidi önceler. Çünkü o yaşanandır. Ancak tecdit amaçtır. Amaç açısından ise gelenek bir veridir. Bu yönüyle de tecdit geleneği önceler. Dolayısıyla bu iki kavram, birbirinden ayrı değil, tarihin içinden geleceğe bakmanın anlatımıdır. Tecdit kültürel mirası çağın duvarına taşıyarak yeniden okumaktır"¹¹

Gelenek, tecdit ve din kavramları arasındaki bu bağlantı, üçünün de birbirine ihtiyacı olduğunu gündeme getirmektedir. Meselenin felsefi düzlemde bu şekilde ortaya konmasından sonra bunlardan metot açısından nasıl faydalanılabileceği meselesi de sempozyumda değişik tebliğler altında ve muhtemel yaklaşımlarla dile getirilip savunuldu. Meselâ bu yaklaşımlardan biri; geleneği esas almakla

⁹ Abdullah Laroui, *Tarihseçlilik ve Gelenek*, (trc. Hasan Bacanlı), s. 64-71.

¹⁰ Nadim Macit, "Kelam İlmi, Gelenek ve Tecdit", s. 15.

¹¹ a.g.e. s. 22.

birlikte Modern Batıyı da göz önünde bulundurarak değişimi sağlamaktır. Nitekim bu düşünce Mahmut Ay tarafından “Kelâm İlminin Yeniden İnşasında Geleneğin Moderne Dönüşümü” isimli tebliğiyle savunuldu. Tezinin gerçekleşmesi için sayın Ay, tebliğin sonunda teklif ve önerilerini de maddeler halinde sundu. Diğer yaklaşım da geleneği yeni baştan iyi bir şekilde okuyarak bugüne gelmemiş, ancak geleneksel metinlerde seslendirilmiş farklı yaklaşımları da görmektir. Bu yaklaşım tarzına göre de geleneğe baktığımızda gelenekte ve özellikle Ehl-i sünnet içinde tek yaklaşım bulmak söz konusu değildir. Yani değişik yorum ve sonuçları bizzat geleneğin içinden hattâ Ehl-i sünnetten bile bulmak mümkündür. Ancak gelenek dediğimiz şey bu aktarımlardan bazısını gelecek nesillere taşırken bazısını da taşımaz, işte o bize taşınanlar bugün bize cevap vermiyorsa metinlere dönüldüğünde taşınmamış ama bugün için işlevsel bir çok hususu bulmak mümkündür. Bu açıdan yeniden yapılanma sırasında geleneğin zengin kaynaklarından yararlanmak mümkündür. Bu düşünce de Mehmet Evkuran’ın “Kelâm İlmi’nin Yeniden İnşası” Sözü’nün Anlamı ve İçeriği Üzerine” isimli tebliğin sunulması sırasında gündeme getirildi.

Yeniden yapılanmada bir diğer yöntem de Fransız post yapısalcı Michel Foucault’un (ö. 1984) ortaya koyduğu metodik yaklaşımdır. Bu husus da M. Said Özerverarlı tarafından müzakeresi sırasında ortaya kondu. Michel Foucault bir düşünce, ekol veya düşünür üzerinde çalışmanın yöntemini belirlerken muhtemel yaklaşımların arkeolojik ya da jeneolojik olabileceği üzerinde durmaktadır.

1. Arkeolojik Yöntem: Kazı bilimi olarak Türkçeleştirilen bu yöntemde yapılan, geçmişteki düşünce, ekol veya düşünürü yalnızca ortaya çıkarmak ve tesbit etmektir. Bu çıkarma sırasında da geçmişin tozları silkilerek üzerinde çalışılan düşünce ya da ekol güne getirilir. Bu yöntemde tasvir yapılır, incelenen durum veya şahıs tarihsel bağlamı içinde bir yere oturtularak temellendirilmeye çalışılır

2. Geneolojik yöntem: Soybilimi adı verilen bu yöntemde ise bugünden geçmişe, geçmişten bugüne gelme hedeflenir. Bu da iki şekilde olabilir. Birinci şekil geçmişi bugüne bazı çıkarımlar ve ilâveler yaparak seleksiyondan geçirmek suretiyle getirmektir. Harputî’nin *Tenkîhu’l-kelâm*’da yaptığı budur. Yeni ilm-i kelâm dönemi metinlerinde de bu yöntemin kullanıldığını söylemek mümkündür. Oldukça zor, ancak daha işlevsel bir diğer yol da bir düşünür veya ekol üzerinden yeni bir düşünce üretme tarzıdır. Bu yöntemin, Batı’da oldukça yaygın ve işlevsel olduğu görülmektedir. Meselâ Kant, Hume “beni dogmatik uykumdan uyandırdı” diyerek onun üzerinden dönüşüm yaparak ondan oldukça farklı olan sistemini kurmuştur. Heidegger, Friedrich Nietzsche’nin saldırgan felsefesinden yeni bir varlık düşüncesi ve hermenotik ortaya koymuştur. Richard Swinburne da ortaçağ teologu Saint Thomas Aquinas üzerinden kendi modern teolojisini kurmuştur. İslâm düşüncesine bakıldığında bu durumun geleneğimizde yaygın

olmakla birlikte son yüzyıllarda ihmal edilip Batı tarafından temsil edildiği müşahede edilmektedir. Meselâ aynı dönüşüm ve yaklaşım örneklerinin İslâm dünyasındaki yansımaları da şöyledir: Eş'ari, Mu'tezile üzerinden dönüşüm sağlayarak nakle daha yakın olan sistemini kurmuştur. İbn Sînâ da Aristo ve Yeni Eflatunculuk üzerinden dönüşüm sağlayarak kendi felsefî sistemini tesis etmiştir. Yine son yıllarda yapılan çalışmalar onun kelâmcılardan da oldukça fazla etkilendiğini ortaya koymuştur. Fahreddin er-Râzî ise İbn Sînâ'dan hareketle kendi sistemini kurmuş, böylece mütekaddimîn döneminden müteahhirîn dönemine geçişi sağlamıştır. Yakın dönemde Muhammed İkbal'in süreç felsefesi üzerinden böyle bir yaklaşımı olmuştur. Ancak bu, sadece kısmî bir dönüşümden ibarettir.

Bir de yeniden yapılanmada temel hedefin hayatla bağı kurulmasını sağlaması gerekmektedir. Bu da kelâmın yaşanan zaman ve mekâna hitap etmesi demektir. Bunun gerçekleşmesi de iki şekilde söz konusu olabilir. Birincisi pratik teoloji olarak günün problemlerine çözüm getirmektir. İkincisi de teorik açıdan canlı ve yaşayan tefekkürü temsil etmesi demektir. Bundan başka yeniden yapılandırma sırasında kelâmdan yeni disiplinlerin doğması da söz konusu olabilir. Bunun nasıl olacağı sorusunu Batı dünyasında felsefeden yeni bilimlerin doğması serüveninde görmek mümkündür. Sosyoloji ve antropolojinin tarihî geçmişine bakıldığında bunların XVIII. ve XIX. yüzyıllarda felsefeden doğdukları görülmektedir. Ancak bunlar ilmî disiplinlerini devam ettirirken felsefe adı altında değil de kendi müstakil metot ve yapılarını oluşturarak devam etmişlerdir. Bundan ötürü kelâmın yeniden yapılandırılması sırasında ihtiyaca paralel yeni oluşumların doğması söz konusu olabilir; ancak onların kelâm adı altında değil de kendi müstakil isimleriyle devam etmeleri gerekmektedir. İslâm düşüncesinin yapısı buna müsaittir.